

■ אברהם שטאל, יהדות המזרח – ספרים, חומר חזותי וארקול, רשימה שימושית לצורכי העוסקים בחינוך ובתרבות, מהדורה שתי-עשרה מורחבת ומעודכנת, הוצאת מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, התרבות והספורט, ירושלים תשנ"ז, 212 עמ'.

לפנינו קטלוג מפורט, ממוין ומאיר עיניים, ובו שפע פרטים על יהדות המזרח. הקטלוג נחלק לפרקים, המוקדשים לרוב לארץ או לאזור מוגדרים. בכל פרק נמצאים המדורים הבאים: כללי, היסטוריה, זכרונות ותולדות אישים, ציונות, עלייה וקליטה, תיאורי מסע, תפילה ודרשות, הוי חיים ומנהגים, לשון, ספרות יפה (רומנים, סיפורים ושירה), ספרי ילדים, ציור, מוסיקה, פולקלור (כללי, סיפורי עם; משלים, פתגמים, חידות, אמונות, שירי עם, אמונות, מחול), בישול, נושאים שונים, כתבי עת וביבליוגרפיה.

חותם את הקטלוג מפתח שמות מפורט. זהו כלי מחזיק ברכה, אשר יכול להועיל לכל המתעניין ביהדות המזרח, ובמיוחד לאנשי חינוך ותרבות.

■ רובר אסרף, יהודי מרוקו בתקופת המלך מוחמד ה-5, ידיעות אחרונות, תל אביב 1997, 352 עמ' ומפתח עניינים.

מערכת היחסים בין היהודים לבין המלך מוחמד החמישי במרוקו נסקרת משתי זוויות ראייה, מחקרית ואישית, שהיא מרתקת יותר. בספר שבעה פרקים הסוקרים את היחסים עם היהודים של השושלת העלווית, שהמלך מוחמד החמישי ובנו חסן השני נמנים עליה.

הפרק הראשון סוקר את מערכת היחסים בין השושלת העלווית לבין היהודים. הסקירה מבוססת בעיקר על מקורות יהודיים כמו "דברי הימים" לקהילת פאס. המחבר טוען כי "אם נפסח על המקרה של סולטן עריץ במיוחד ואנטישמי במובהק, הוא מולאי לליד, טיפחה שושלת זו במשך הדורות – ועודה מטפחת – אינטימיות הדוקה, שלא לומר שותפות מסייעת, עם יהודי מרוקו, בתוקף האחריות שנושא בה כל שליט מן השושלת כמנהיג דתי וכאמיר אל-מואמינין" (עמ' 19). לדעתו, חולשת השלטון המרכזי היא ההסבר המרכזי לסבלותיהם של היהודים במרוקו.

הפרק השני סוקר את הביוגרפיה של המלך מוחמד החמישי (1910-1961), מילדות עשוקה למדי למעלת משחררה של מרוקו מעול הכיבוש הצרפתי ומתווה הדרך למרוקו העצמאית. את יחסו החם ליהודים, על פי האגדה, ינק מחלבה של מינקת יהודית. מהלך חייו היה שמירה על אדיקות דתית עמוקה מחז, עם פתיחות למודרניזציה ולמערב מאדך. פרק זה, כמו הפרק השלישי (היהודים תחת החסות הצרפתית), מהווים חלק ממבוא לעניין העיקרי בספר, שהוא התקופה שמלחמת העולם השנייה ועד מותו של המלך בשנת 1961.

הפרקים הרביעי והחמישי מתמקדים בתקופת מלחמת העולם השנייה כנקודת מפנה בחיי היהודים במרוקו. פרקים אלה דנים בסוגיה שהיתה במוקד של ויכוח בין היסטוריונים באשר לחלקו ולתפקידו של המלך המרוקאי בתקופת משטר וישי (Vichy); הפרקים מתארים את תגובת המלך ותגובת הקהילה היהודית לחקיקה האנטישמית של משטר זה. בפרקים אלה נחשפים פרטים על מגעים של היהודים עם המלך, המעשירים את התמונה ההיסטורית. חשיבותה של תקופה זו היא בכך ששוב "לא יוכלו [היהודים] להתחמק מן התהייה על זהותם, גם לא על אופן השתלבותם בחברה המרוקנית. בו בזמן שהפוליטיקה והמחלוקות הצפונות בחיק העתיד מתחילות כבר להסתמן, סגר עליהם המשולש צרפת-מארוקן-ישראל כמו כלוב" (עמ' 229).

הפרקים החותמים את הספר מתייחסים לתקופה מרתקת ביותר בחייה של יהדות מרוקו, שהיא גם ראשית סיום הנוכחות היהודית בארץ זו. הפרק, המתאר את השנים מתום מלחמת העולם השנייה ועד לעצמאות מרוקו, אינו פוסח על אירועים קשים, כמו הפוגרומים באוג'דה וְגִרְדָה (יוני 1948), או על אירועי פטיזאן (אוגוסט 1954), שנהרגו ונפצעו בהם יהודים. המחבר מאמץ את הגישה כי היו אלה הצרפתים אשר "ביימו" את האירועים, ורק קריאתו של המלך, וכן פגישות שנערכו בין ראשי הקהילה היהודית לבין הפחות בערים השונות, הרגיעו את האווירה והפכו אותם לאירועים מקריים וחד-פעמיים.

פרק זה חושף את לבטיה של הקהילה היהודית בין צרפתיות, מרוקאיות וציונות, וכן את מעורבותם ההולכת וגוברת של ארגונים יהודיים בינלאומיים בנעשה במרוקו. בתקופת התהפוכות של הדחת הסולטן ומינוי ברְעארפה והחזרת הסולטן היו היהודים היחידים ששמרו על נאמנותם

למלך, ואכן "לציבור היהודי, שלא היה זקוק לשום מחילה, הובטח מקום מובחר במרוקו החדשה" (עמ' 287). במקומו של הפרק האחרון טמון פראדוקס, בין נסיונות ההשתלבות של יהודי מרוקו במדינה החדשה לבין תהליך ההגירה של היהודים לארץ ישראל, שהיה בעיקרו במחצרת ותוך סיכון אישי רב. ואכן המחבר סבור כי "יחסם של היהודים למרוקו החדשה היה מיוסד על אי הבנה ועל גזירתגורל" (עמ' 289). הפרק מסתיים באסון טביעתה של "אגוז" מחד ובמותו של המלך מאיךך, שני אירועים שהטביעו את חותמם על ממדי היציאה של היהודים ממרוקו בתקופת "מבצע יכין".

זהו ספר חשוב, המוסיף נדבך מעניין ומסקרן לגבי מהות היחסים והקשר שבין יהודי מרוקו למרוקו הארץ ולמלכה. הוא מצטרף למספר עדויות של מנהיגי קהילות ואישים חשובים ממרוקו ומחוצה לה, המנסים להציג זווית ראייה אישית ותיעודית על עברם.

■ **מחקרים במשפחת הרבנים די בוטון, עורכים מ' בן־ששון, ד' הרוי, י' בן־נאה וצ' זוהר, משגב ירושלים, האיג'יברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח. מז'201+XII עמודים + שער מפורט באנגלית.**

במוקד הספר ניצב ר' אברהם חייה די בוטון, מחבר "לחם משנה" על "משנה תורה" לרמב"ם, אולם הספר פורס יריעה רחבה יותר, על פעילותו ופעילות כמה מצאצאיו.

בחלק העברי אילן יוחסין מוער של משפחת הרבנים די בוטון במאות הטי"ז והי"ז, מעשה ידי י' בן־נאה. עוד בו אגרת מליצית ותחינה לר' מאיר בן משה די בוטון, אשר ההדיר א' מלמד, והספד של ר' משה אלמושיניו על ר' משה די בוטון, מתוך הספר "מאמץ כח". אלה מופיעים גם בתרגום לאנגלית. חותמים את החלק הזה מפתחות (כללי, אישים ומקומות) לספר "לחם רב".

בחלק האנגלי חמישה מאמרים מאת א' סוחר, ד' בויראין, ח' סבתו ור' לוי'ן מלמד (שני מאמרים), העוסקים בהיבטים היסטוריים, ספרותיים ומתודולוגיים של "לחם משנה", "לחם רב" והפזורה הספרדית במאה הטי"ז.

הספר הוא דוגמה נאה לעיסוק רבת־חומי בדמות חשובה וביצירתה.

■ **תומאס קונן, ציפיות שוא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתי צבי, תרגמו מהולנדית אשר ארתור לאגאביר ואפרים שמואלי, מבוא והערות מאת יוסף קפלן, מרכז דינור, ירושלים תשנ"ח, 112 עמודים.**

גרשם שלום העיר בספרו "שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו" על ספרו של קונן, כי "תאור המעשים באיזמיר הוא המלא ביותר מכל השמור בידינו על איזו תקופה מסוימת בחיי שבתי צבי". ואכן, מכל התיאורים של אירועי השנים תכ"ו–תכ"ז (1666–1667) שנכתבו בידי עדים נוכחים בני הזמן (כגון ריקן, דה לה קרואה ואולין) זכה חיבורו של קונן להערכה טובה מאת ההיסטוריונים כמקור היסטורי בר־תוקף, שרבים בתקופתו או אחריו הסתמכו עליו. ספרו של קונן הוא דרימשיע: מצד אחד עוררו בו מאורעות שבתי צבי עניין רב, שכן השקיע בהם את מיטב מאמציו כתיבתו ואף שאב ידיעות בעלות חשיבות רבה מגיבורי האירועים, כמו אליהו צבי, אחיו של ה"משיח", ואף פגש בנתן "נביאר". מצד שני, בהיותו איש דת קלוויניסטי הנימנה עם הזרם השמרני, ראה קונן באירועי השבתאות הוכחה ניצחת לאיזולתם ולכפירתם של היהודים, הנגזרים אחרי אמונות הבל במקום להכיר בגואל הנוצרי. בניגוד לקלוויניסטים מתונים מהזרם הארמיניאני או הדמונסטרנטי, שטיפחו השקפות כיליאסטיות ושהיפשו סימני גאולה של היהודים אפילו בתנועה השבתאית, השתמש קונן, כהן הדת של קהילת הסוחרים ההולנדים באיזמיר, במאורעות השבתאיים – שהיה עד להם – כהוכחה ניצחת לצדקתה של האמונה המשיחית הנוצרית בוויכוח התיאולוגי שקיימה כנסיותו עם דת ישראל ועם צאצאי האנוסים ששבו ליהדותם בגלוי בארצות השפלה והים התיכון. פרופ' יוסף קפלן, בהקדמתו המלומדת מאוד, עמד הן על יחסיו המורכבים של קונן עם כנסיותו ועם הקונסול ההולנדי באיזמיר הממונה עליו, והן על הרקע התיאולוגי של כתיבתו ופולמוסו החריף עם היהדות. התרגום המשובה מהולנדית מוסיף לבהירות ולקריאה המרתקת.

■ שבחי הרמב"ם – סיפורים עממיים בערבית־יהודית ובעברית מהמזרח ומצפון אפריקה, יוצאים לאור מכתבי־יד, מדפוסים עתיקים וממסירה שבעל פה, מתורגמים וערוכים בלוויית מבראות והערות על־ידי יצחק אבישור, מאגנס, ירושלים תשנ"ח. 402 עמודים.

בספר שלפנינו כונסו לראשונה סיפורים עממיים על הרמב"ם, כשהם ממוינים על פי לשונם (ערבית־יהודית ועברית), על פי אופן הבעתם (בכתב או בעל פה), ועל פי ארצות מוצאם. אבישור ליקט 141 סיפורים – ישישים ואחד בערבית־יהודית ושמונים בעברית. אלה פורסים תמונה ססגונית ומרתקת של סיפורים עממיים אשר ניטו סביב הרמב"ם.

קודמים לסיפורים שני פרקים, אשר דנים בקורפוס ובמחקר, וכן ברקע ההיסטורי והספרותי של קורות הרמב"ם, כפי שמצטיירים מן הסיפורים.

תועלת מרובה יש בשנים־עשר המפתחות שבסוף הספר. אלה מהווים תשתית מועילה לחוקרים בעתיד, בעיקר בתחום הלהגים של הערבית־היהודית ובתחום הסיפור העממי. עוד נוסף לספר נספח, ובו רשימה שלמה של 137 הסיפורים של הרמב"ם הנמצאים בארכיון הסיפור העממי בישראל (אסעי").

בספר משובצים תצלומים של אתרים, מוסדות וחפצים, הקשורים ברמב"ם, וכן של כתבי היד שלו ושל חיבוריו.

■ שי להדסה – מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, בעריכת יעקב בן־טולילה, אשל באר שבע ה, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב תשנ"ז, 272 עמודים.

הספר מוקדש לפרופ' הדסה שי עם צאתה לגמלאות מהוראה במחלקה ללשון העברית באוניברסיטת בן־גוריון.

בספר ארבע חטיבות: עברית קדומה ואחיותיה, דקדוק ופרשנות מימי הביניים, לשונות היהודים ומסורת העברית, העברית החדשה.

הקובץ פורס בפני המעיין תמונה רחבה ומגוונת של ענייני לשון, שבכולם עסקה פרופ' שי ואף תרמה את תרומתה לקידום המחקר בהם. לצד ענייני לשון מוגדרים מאוד יש בקובץ גם נקודות תצפית רחבות יותר, כגון מאמרו של ח' כהן, "המוטיב הספרותי של סולם יעקב לפי פירושו של ראב"ע ולאור מקבילותיו בספרות האכדית"; מאמרו של י' אבישור, "כינוי גנאי עבריים לגויים וליהודים בערבית־יהודית בימי הביניים וגלגוליהם"; ומאמרה המרתק של א' וייצמן, "השיח העיתונאי בעברית החדשה: סביבות רוויות".

■ *The Beta Israel in Ethiopia and Israel – Studies on the Ethiopian Jews*, edited by Tudor Parfitt and Emanuela Trevisan Semi, Cornwall 1999, XIII + 304 pp.

הכרך העשיר שלפנינו מביא את דברי הוועידה של החברה לחקר יהדות אתיופיה (SOSTEJE), אשר התקיימה בירושלים ובבאר שבע בשנת 1995. הספר מחזיק עשרים וחמישה מאמרים באנגלית, העוסקים בהיסטוריה, במוזיקה, באמנות ובאנתרופולוגיה, ופורסים בפני המעיין תמונה פנורמית וססגונית של ממצאי המחקר העדכני על אודות הקהילה המרתקת של יהודי אתיופיה. המאמרים הם: ט' פרפיט, שליחותו האנתרופולוגית של ר' נחום לאתיופיה; ע' טרוויזן סמי, מוולקה לפירנצה: הסיפור הטרגי של תלמידו של פייטלוביץ, חזקיהו פנקס; ש' ווייל, חייו ומותו של סלומון (שלמה) יצחק; ד' סמרפילד, השפעת הכיבוש האיטלקי של אתיופיה על ביתא ישראל; ס"ד מסינג, מסמכים שלא פורסמו המתייחסים לתולדות ביתא ישראל באתיופיה במאה העשרים; ד' פרידמן, המקרה של הפלשמורה; ר' פנקהורסט, נישואי שושלת אתיופיים וביתא ישראל; ד' סימן, הכול במשפחה: "שְׁאָרוֹת" כפרדיגמה לאתנוגרפיה של ביתא ישראל; ס' קפלן, התנגדות ימיומית וחקר יהודי אתיופיה; א' לייטמן וא' ויינבאום, נשים ישראליות ממוצא אתיופי: התעומויות, הקונפליקטים וההצלחות; ג"פ דיינודיס, ירידה בפיריון ושינויים במהלך החיים בקרב נשים יהודיות אתיופיות; ק' הולרט, נשים בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה: מחקר על נשות ביתא ישראל; מ' שבתאי, עיצוב מחדש של זהות בקרב חיילים עולים אתיופיים: תהליכים של פרשנות ומאבק; מ' הרמן, להקת "פורחת התקווה" של ביתא ישראל: מלחמה בשירים ושירים במלחמה; ד"ל הורוויץ, ריקוד בדיסקו האתיופי: מסורת או שינוי; ל' ענתבי, על שמות, קמיעות וסרטים: דפוסים של משא ומתן בעל פה, משא ומתן בכתב ומשא ומתן לא־מילולי, בקרב יהודים אתיופיים בישראל; מ' חיון, התפילות של

ביתא ישראל: מסורות בעל פה ובכתב – ניתוח תפילה לחידוש הלבנה; פ' אלורדפרייר ושי' בך דור, הארגון הפורמלי של הליטורגיה של ביתא ישראל – ממשות ומופע: מבנה ספרותי; שי' ארום וא' טורני, הארגון הפורמלי של הליטורגיה של ביתא ישראל – ממשות ומופע: מבנה מוזיקלי; א' טפרה, הבדלים בין הלהגים האמהריים של גונדאר ושל אדיס אבבה; א' נודלמן, כשפים כמונעי מחלה ובעיות חיים אחרות; מ' רייף, חולי ורפואה: תפיסות של עולים אתיופיים ורופאיהם בישראל; ר' יונגמן, סי' מנוחין איציגסון ומ' זר, ניבים ונרטיבים של בעיות בריאות הנפש בקרב חולים יהודים אתיופיים בישראל; ב' מקוריה, המסע הארוך של צעירי ביתא ישראל מלסטה; י' גרינפלד, אגרת אליאס.

מפתח ורשימת משתתפים יעשו את השפע האצור בכרכים הללו זמין יותר לציבור הרחב ולקהל החוקרים.

Mauro Perani e Saverio Campanini, *I Frammenti Ebraici di Bologna Archivio di Stato e Collezioni Minori*, Leo S. Olschki, Firenze 1997. 162 pp. + 200 plates.

Mauro Perani e Saverio Campanini, *I Frammenti Ebraici di Modena Archivio Storico Comunale*, Leo S. Olschki, Firenze 1997. 78 pp + 100 plates.

באמצע המאה ה־17, כחלק מהתקפת נגד על הרפורמציה הפרוטסטנטית, החרמה הכנסייה הקתולית באיטליה עשרות אלפי ספרים עבריים. רובם הושמדו, ואולם מיעוטם – אלו שהתאימו מבחינה פיזית – נמכרו לנוטריונים כחומר לאגוד בו מסמכים. בשנת 1981 יסד פרופ' יוסף סרמוניטה המנוח מפעל אשר מטרתו לחפש בארכיוני איטליה, בתוך כריכות המסמכים, אחרי דפים מכתבי יד עבריים, שרידי הפליטה. מפעלו הניב פרות, וכבר נתגלו אלפי קטעים, וגם שוקמו, צולמו ותועדו. לאור הנסיבות שבהן נשמרו הקטעים הללו, אין לצפות לגלות בהם ספרים שלמים או אפילו חלקים נכבדים מספרים – יבולה של היגנוזה האיטלקית, רובו ככולו, דפים בודדים. כמו כן, הדרישות המיוחדות של הלקוחות מבין הנוטריונים, היינו קלף דווקא, ובפורמט גדול (מעל ל־350 מ"מ), גם הן השפיעו על סוג החומר שהשתמר. כמחצית הקטעים הם תנ"ך ופירושו וספרי הלכה (ובכתיבה אשכנזית דווקא), כי ספרים כאלו במיוחד נכתבו על דפים גדולים. בקטעים הללו מצויה ברכה למחקר, הן בנוסחאות עתיקות ובטקסטים נדירים או בלתי ידועים, הן בדוגמאות מעניינות מבחינה פלאוגרפית וקודיקולוגית.

הרוח החיה במפעל הוא ד"ר מאורו פרני, המשקיע מאמצים אדירים בכל שלביו, החל בחיפושים הראשוניים וכלה בהוצאה לאור של קטלוגים משובחים. המפעל נעשה בשותף פעולה הדוק מאד עם המכון לתצלומי כתביהיד העבריים שבירושלים. לאחרונה הוציא ד"ר פרני, יחד עם סי' קמפניני, קטלוגים של הקטעים הנמצאים בארכיונים בבולוניה ובמודנה. שני הקטלוגים הם בעלי מבנה דומה: קודם כל, מאמרים קצרים על היבטים מסוימים של האוספים מאת מומחים בקטלוג מודנה, התורמים הם פרופ' מ' בית־אריה ופרופ' ג' טמני; ובקטלוג בולוניה, פרופ' ק' סירט ופרופ' י"מ תא־שמע. אחרי המאמרים באה הקדמה מפורטת מאת המחברים, המתארת את האפיונים של כל אוסף; אחריה, תיאורים מפורטים של כל קטע וקטע ומפתחות. ובעקבות התיאורים – כמחציתו של כל ספר! – פקסימיליות מרהיבות באיכות מעולה, חלקן בצבעים. פירושו של דבר, המעיין בכל קטלוג יכול לבדוק גם חלק נכבד מהקטעים עצמם. שני הקטלוגים מהווים תרומה חשובה למחקר; ובטוחים אנו שמפעל זה עוד ישפיע את ברכתו בשנים הבאות.

י' צבי לנגרמן

Michael Studemund-Halévy, *Die Sefarden in Hamburg — Zum Geschichte einer Minderheit*, Zwitter Teil, Herausgegeben von Helmut Buske Verlag, Hamburg 1997, Band 2, 437 s.

לפנינו הכרך השני של "הספרדים בהמבורג", אשר עוסק ביהודים הספרדים בהמבורג שבגרמניה. יש בו תשעה מאמרים: ארבעה בגרמנית, שלושה באנגלית ושניים בספרדית. בתחילתו גם רשימת עשרים ושלושה המאמרים שנדפסו בכרך הראשון. בסוף הכרך יש מפתח מועיל.

המאמרים מציגים היבטים שונים של חיי היהודים הספרדים בהמבורג, תוך שימת דגש מיוחדת על המידע שניתן להפיק מן הכתובות שעל גבי קברים. בספר תצלומים רבים, המועילים להמחשת הדיונים. עוד בא בקובץ ניתוח התפקיד של הפרנסים בהמבורג על פי האוסף של יהושע חביליו; דיון בתולדות משפחת דה לימה; ריאיון עם דויד שאלתיאל, ושלשה ריאיונות בעקבותיו: עם גרשום שלום, עם חיים כהן ועם ימימה אבירטשרנוביץ.

הכרך הוצא לאור בקפדנות מרשימה, והוא מהווה תוספת חשובה ורבת ערך למחקר הרב-תחומי על היהודים הספרדים בהמבורג.

■ **לא נשכח – שנתון מוקדש לשואת יהודי יוון ולהנצחתה**, גיליון 12, עורך שמואל רפאל, תלאביב תשנ"ז-1997, 60 עמ'.

בגיליון השנים עשר, היוצא לאור מטעם "ארגון דור ההמשך להנצחת שואת יהודי יוון", יש ארבעה חלקים עיקריים: פרקי עדויות, מפעלי הנצחה, מחקר ועיון, ודפי ספרות. בין המאמרים בחוברת: לדמותו של יעקב סידס, ממחזשי קהילת טריקלה (ר' ריבלין), קווים לדמותה ולזכרה של חוקרת יהודי יוון (י' כרם), על הקשר שבין ספרות לדינו להוויית השואה (ח' יעז).

המאמרים, הדיווחים והרשימות בחוברת הצנועה הזו בולטים בלשונם המאופקת ובקולם החרישי, ושמה דווקא משום כך מיטיבים להוסיף עוד פרטי מידע ולתעד עוד רשמים וחוויות של הניצולים וצאצאיהם, גם בחלוף חמישים שנה ויותר מאז השואה. החוברת הזו, כקודמותיה, מצטרפת למפעל הנצחה חשוב לקהילה גדולה ותוססת.

■ **רימונים 5**, כתב עת של האגודה לאמנות יהודית, בעריכת שלום צבר, ירושלים תשנ"ז, 109 עמ'.

כתב העת "רימונים" כבר קבע לעצמו מקום חשוב וייחודי בין כתבי העת, בזכות מאמריו, אשר מוקדשים כולם להיבטים שונים של האמנות היהודית וזיקתה כפולת הפנים לאמנות הכללית ולספרות היהודית לדורותיהן. בחוברת הנוכחית תשעה מאמרים, הפורסים לעין הקורא תמונה ססגונית ומרתקת על לידה, ילדות ובר מצווה באמנות ובמסורת עדות ישראל: א' שניאן, לידתו של משה רבנו בראי ספרות חז"ל; ש' שלרעיני, מציאתו של משה ולידתה מחדש של בת פרעה; ח' מטרס, קמיעות לילדת ולילד בימינו; ז' בטינו, קמיעות לילד מיוון; ג' ברגר, כלי המילה – בין תשישי מצווה לבין כלים פראיים; ר' יעקבי, מה בין כסא הסנדק לכסא אליהו; י' לבן, מנהגים הקשורים בכסא אליהו בקרב יהודי דרום תוניסיה; י' גוטמן, נשיאת החיתול לספר התורה לבית הכנסת – מנהג יהודי-גרמני מיוחד; א' מולר-לנצט, סיפורו של ערסל תימני יחיד ומיוחד; ש' צבר, טקס ברה-המצווה במסורת ובאמנות של עדות ישראל. עוד בחוברת: מ' טל, בבית הכנסת "מראות הסולם" של היישוב הישן בנווה צדק (במדור "תיעוד ומחקר באמנות יהודית"); א' שוורץ-בארי, הלבוש באתיופיה: כתיבוד היסטורי ותרבותי (במדור "אתנוגרפיה ופולקלור"); ד' קאסטו, האם נוצרה צלחת הפסח מוולנסיה לפני גירוש ספרד? (במדור "תגובות"); ותשובה לדוד קאסטו מאת ל' אברין.

בחוברת תמונות רבות, חלקן בצבע.

■ **תהודה 17**, שנתון האגודה לטיפוח חברה ותרבות בעריכת פרופ' אבשלום מורחי, נתניה תשנ"ז, 115 עמודים.

האגודה לטיפוח חברה ותרבות היא אחת האגודות של יוצאי תימן בישראל, אף שהדבר אינו נאמר במפורש בשמה. ככזו היא מקדישה את עיתותיה ומשאביה בעיקר לחקר מורשת יהודי תימן ולהנחלתה.

בחוברת הנוכחית שבעה שערים: מהנעשה באגודה; מורשת, מסורת, תרבות וחינוך; אישים, קהילות, היסטוריה; ספרות ושירה; למתנדבים בעם; סיקורת ספרים; זכרון להולכים. החוברת מציגה תמונה עשירה ומגוונת של תחומי החקר על אודות יהודי תימן. לרשימות המחקריות נוספו לרוב הערות שוליים; חלק מן השירים מנוקדים. בחוברת תמונות רבות, בעיקר של דמויות ואישים.